

Patryk Witczak

Zakład Literatury i Kultury Rosyjskiej
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

ODCHODZĄCA ROSJA W POWIEŚCI DAWNA PODRÓŻ LEONIDA ZUROWA

Key words: Leonid Zurov, Russian emigration, Ivan Bunin, Russia in literature

Leonid Zurov (1902-1971) należy do grupy tych emigrantów rosyjskich pierwszej fali, których twórczość nie doczekała się jeszcze szczegółowego omówienia przez polskich badaczy¹. Nieco lepiej sytuacja pisarza prezentuje się na gruncie rosyjskiego literaturoznawstwa. W 2012 r. w Moskwie ukazała się monografia pt. *Życie i twórczość L.F. Zurowa (Жизнь и творчество Л.Ф. Зурова)* [Громова, Захарова 2012]. Jej autorki skoncentrowały się jednak przede wszystkim na zagadnieniach poetyki i cechach gatunkowości prozy Zurowa, dlatego też nadal pozostaje wiele problemów twórczości tego emigranta wymagających analizy.

W związku z tym, iż Zurov jest słabo znany polskim czytelnikom i badaczom, warto przywołać kilka epizodów z jego życia okresu emigracji, zwłaszcza że rzucają one światło także na twórczość pisarza. Zanim Zurov trafił po rewolucji październikowej do Francji, będącej w okresie międzywojennym swą Mekką dla licznych przedstawicieli diaspory rosyjskiej, był internowany w Estonii, uczył się w Czechosłowacji, a następnie przeniósł się do Łotwy, gdzie stawiał swoje pierwsze kroki jako prozaik [Соколов 1991, 143]. W 1928 r. w Rydze ukazały się pierwsze teksty Zurowa – nowele *Kadet (Kadem)* i *Ojczyzna (Отчина)* – które od razu zwróciły uwagę „ojców” rosyjskiej zagranicy i zdobyły ich uznanie. Borys Zajcew, po przeczytaniu *Kadeta*, napisał: „Начальная глава повести написана таким сжатым, точным и образным языком, отличается таким вкусом и такой художественной убедительностью, что не

¹ W ostatnich latach Zurowowi swoje dwa teksty poświęciła Beata Wegnerska [Wegnerska 2012, 164-169; Wegnerska 2015, 149-156].

возникало никаких сомнений: перед нами писатель, подлинный, хорошей пробы писатель” [cyt. za: Wegnerska 2015, 150].

Przełomowe dla Zurowa okazało się jednak wzbudzenie zainteresowania u Iwana Bunina, który zdeterminował dalszą drogę twórczą początkującego literata. Autor *Suchodołów* (*Суходол*) w liście z 7 grudnia 1928 r. pisał Zurowowi: „Очень занят, только теперь прочел Вашу книжку – и с большой радостью. Очень, очень много хорошего, а местами прямо прекрасно. Много получаю произведений молодых писателей – и не могу читать: все как будто честь честью, а на деле все «подделки под художество» как говорил Толстой. У вас же основа настоящая” [Бунин 1971, 225].

23 listopada 1929 r., po licznych naleganiach laureata literackiej Nagrody Nobla, Zurow wprowadził się do willi Belweder w Grasse i zamieszkał razem z Buninem i jego najbliższymi. Galina Kuzniecowa w swoim dzienniku w następujący sposób wspomina ich pierwsze spotkanie: „Приехал Зуrow. Целый день провели с ним. Всем понравился (...) Когда И.А. (Bunin – P.W.) первый раз вышел к нему, он стал, вытянулся перед ним, как на смотру. Приехал он в 10 ч. утра с двумя чемоданами, привез русский черный хлеб, антоновских яблок, липового меда, вяленой баранины и плетенку клюквы, а нам с В.Н. (Wiera Nikołajewna Muromcewa – P.W.) – по русскому лукошку” [Кузнецова 2010, 128-129].

Zurow wprowadził do grasskiej willi powiew świeżości, a swoimi prezentami rozbudził wśród jej mieszkańców wspomnienia o Rosji (symbolicznego znaczenia nabierają tu przywiezione antonówki, przywodzące od razu skojarzenia z nowelą Bunina pod takim właśnie tytułem, choć trudno stwierdzić, czy Zurow zrobił to świadomie). Łoś, jak nazywano w Grasse Zurowa z powodu jego wysokiego wzrostu, wzbudził szczególną sympatię Wierę Nikołajewnej, której łatwiej było znieść romans Bunina z Kuzniecową, mając u boku towarzysza do rozmów. Po wspólnie spędzonych miesiącach Zurow dostrzegł jednak także te ciemniejsze strony charakteru Bunina i poczuł się ubezwłasnowolniony, czego rezultatem były problemy pisarskie. Uwielbienie dla swojego mistrza przerodziło się wręcz w nienawiść. Dlatego też w drugiej połowie lat 30. Zurow kilkakrotnie opuścił Grasse i podróżował do Estonii z ekspedycją etnograficzną. Dodajmy, że w 1935 r. opuściła Bunina również Kuzniecowa. II wojna światowa skrzyżowała jednak ponownie drogi wszystkich domowników willi Belweder. Okupację Paryża i lata powojenne Bunin, Wiera Nikołajewna, Kuzniecowa wraz ze swoją partnerką Margaritą Stiepun, Zurow i Aleksander Bachrach przeżyli razem [Lis 2015, 65-66].

Wracając do działalności literackiej Zurowa, należy podkreślić, że zaliczany jest on razem z Galiną Kuzniecową i Nikołajem Roszczynem do tzw. szkoły Bunina. Chociaż w pewnym momencie Bunin zaczął tłamsić Zurowa, to mimo wszystko trudno nie dostrzec jego silnego wpływu na twórczość młodszego kolegi. Zafascynowanie literaturą Bunina było zauważalne już w ryskich próbach pisarskich Zurowa, we wspomnianych nowelach *Kadet* i *Ojczyzna*.

Pewnie dlatego też Bunin tak wysoko oceniał początkującego pisarza – zobaczył w nim odbicie samego siebie.

Wpływ estetyki Bunina na twórczość Zurowa osiągnął swoje apogeum po osobistym poznaniu się pisarzy i wspólnym zamieszkaniu. Jednym z ważniejszych Zurowskich tekstów okresu międzywojennego przepełnionych poetyką Bunina jest powieść *Dawna podróż* (*Древний путь* – 1934).

Młodsze pokolenie pierwszej fali emigracji rosyjskiej głównie pisało o trudach życia codziennego na obczyźnie. Tematyka ta pojawia się w utworach Niny Berberowej (*Без заката*, *Повелительница*), Iriny Odojewcewej (*Ангел смерти*, *Зеркало*), Gajto Gazdanowa (*Вечер и Клэр*), Wasilija Janowskiego (*Мир*, *Челюсть эмигранта*), Borysa Popławskiego (*Аполлон Безобразов*, *Домой с небес*) i wielu innych. Władimir Warszawski w swoim artykule poświęconym prozie młodszych emigrantów w następujący sposób charakteryzował typowego dla tego nurtu literatury bohatera: „Это «праздный» и «лишенный развлечения» эмигрантский молодой человек (т.е. лишенный того развлечения, которое дают участие в работе и жизни других людей, возможность приложить свои силы к ответственной перед людьми деятельности)” [Струве 1996, 207].

Starsi emigranci natomiast częściej skłaniali się ku tematowi Rosji, np. Iwan Bunin (*Жизнь Арсеньева*, *Темные аллеи*), Iwan Szmielow (*Лето Господне*, *Солнце мертвых*), Borys Zajcew (*Путешествие Глеба*) czy Aleksander Kuprin (*Юнкера*). Oczywiście temat Rosji nieraz pojawiał się także w utworach młodszych prozaików i odwrotnie, starsze pokolenie czasem pisało o swojej terażniejszości, niemniej jednak można mówić o pewnej tendencji. Wspominamy o tym nie bez powodu, wydawałoby się bowiem, że temat życia na obczyźnie jest bardziej naturalny dla Zurowa, okazało się inaczej – tematem powieści *Dawna podróż*, zresztą jak i poprzedzających ją nowel *Kadet* i *Ojczyzna*, jest Rosja – jednak nie Rosja idylliczna sprzed 1917 r., lecz Rosja pogrążona w chaosie wywołanym I wojną światową i rewolucją bolszewicką. Gleb Struwe zwrócił uwagę na to, że: „Большинство парижских писателей младшего поколения было занято сами собой, Зуров же был обращен к внешнему миру. Изображая войну и революцию, он изображал и стихийное движение людских масс, а не только потревоженных революцией человеческих особей” [Струве 1996, 205].

W tym tematycznym podobieństwie można dopatrywać się też przyczyny uwielbienia Bunina, o czym świadczą także słowa Aleksandra Sokołowa, który konstatawał: „Центральной темой ранних и парижских вещей Зурова все та же тема России. В известной мере тематическая близость некоторых вещей Зурова, характер литературных пристрастий привлекали к нему Бунина” [Соколов 1991, 145].

Nie tylko problematyka, lecz także przede wszystkim poetyka i maniera pisarska wskazują na wspólnotę wartości wyznawanych przez Bunina i jego „uczni”. Powieść *Dawna podróż* znacznie odbiega od dziewiętnastowiecznej

tradycji klasycznej powieści rosyjskiej. Pozbawiona jest ona wartkiej akcji, jasno postawionego centralnego problemu, wyraźnie zarysowanych głównych bohaterów, stanowi raczej zbiór luźno powiązanych ze sobą afabularnych epizodów z dużą dawką liryzmu, w których nakreślona została sytuacja polityczno-społeczna Rosji początku XX w. Wpisuje się zatem Zurow ze swoim tekstem w nurt neorealizmu, który stanowi swoistą syntezę realizmu, symbolizmu, impresjonizmu i liryzmu. Jak przekonuje Sergiej Tuzkow: „Неореалистическая парадигма предполагает более широкий, по сравнению с классическим реализмом, взгляд на мир и человека (быт насыщается бытием), а также тяготение к психологизму, синтез художественного и философско-антропологического начал, неомифологизм” [Тузков 2011, 160].

Na te szczególne cechy Zurowskiej prozy zwrócił uwagę także Bronisław Kodzis, który stwierdził: „(...) молодой писатель (Zurow – P.W.) ярко продемонстрировал свою импрессионистическую манеру письма, нацеленную, в первую очередь, на воспроизведение субъективных ощущений и настроений повествователя” [Кодзис 2002, 186].

Chociaż kanwą fabularną *Dawnej podróży* stanowią wydarzenia historyczne, to w centrum zainteresowania Zurowa znajduje się tak naprawdę nie historia, ale człowiek stawiany w skrajnie trudnych sytuacjach, zmuszany do podejmowania niezwykle ważnych decyzji natury moralnej. Jak wskazuje sam tytuł utworu, motywem przewodnim *Dawnej podróży* jest motyw drogi, który zajmował niezwykle ważne miejsce również w twórczości Bunina, o czym świadczy monografia Anny Majmieskułow. Bydgoska badaczka podkreśla, że wędrówka bohatera literackiego często oznacza nie tylko jego przemieszczanie się w przestrzeni linearnej, ale także ruch w przestrzeni estetyczno-moralnej. Inaczej rzecz ujmując, mianem *homo viator* określić możemy również bohatera, który przechodzi wewnętrzną metamorfozę [Majmieskułow 1982, 13]. W *Dawnej podróży* oficer Aleksander Nazimow i szeregowy żołnierz Timofiej Maksimow podróżują w znaczeniu dosłownym oraz przechodzą ewolucję duchową, na którą wpływają doświadczenia wojenne. Wracają oni z frontu do rodzinnych domów, tak więc motyw drogi łączy się z motywem powrotu i biblijnym obrazem syna marnotrawnego wracającego na łono rodziny. Jak się jednak okazuje, osiągnięcie przez nich celu nie kończy ich podróży – Rosja, którą zostawiali, wyjeżdżając na front, już odeszła i nigdy nie wróci. Odnalezienie się w nowej sytuacji jest bardzo trudne. Bohaterowie tekstu Zurowa zostali skazani na wieczną tułaczkę.

Ważne miejsce w kontekście rozpatrywania motywu drogi w powieści *Dawna podróż* zajmuje mitologem kolei żelaznej, pojawiający się w wielu utworach Zurowa. Obraz kolei charakteryzuje się bogatą semantyką. W *Dawnej podróży* przynosi najczęściej pozytywne konotacje, przybliża bowiem bohaterów powieści do rodzinnego domu. Widok zbliżającego się do stacji pociągu, mającego zabrać żołnierzy do ich gniazd rodzinnych, wywołuje w nich ogromną radość: „У всех

свело лица, когда вдали, из засеянной крупой дали показался дым. Од России медленно шел поезд.

– Ну, как Максимов? Как, землячок? – радостно сказал топтавшийся около мешков маленький коротконогий солдат.

– Домой едем, – ответил Максимов – Пошли на линию ребята!

(...) Паровоз **тепло** и **легко** задымил. (...) Ну, слава Богу! (...) **Хорошо** по России пошел! (wyróznienie – P.W.)” [Зуров 1985, 19].

Użycie przysłówków „ciepło”, „lekkо” i „dobrze” wskazuje na stan ducha oczekujących na pociąg żołnierzy – z jednej strony odczuwają oni ulgę dzięki temu, że pozostawiają za sobą front, który odcisnął na ich duszach niezacierałny ślad, z drugiej żywią nadzieję na powrót do normalności, spokojnego życia na rosyjskiej prowincji.

Długa, ciągnąca się przez wiele dni, podróż pobudzała do wspomniania tego, co żołnierze pozostawiali za sobą. Ich emocje cechuje ambiwalencja, rozdarcie wewnętrzne. Nazimow nie potrafi czerpać pełni szczęścia z tego, że już niedługo zobaczy się z matką, bowiem przed jego oczami pojawiają się kadry z frontu, które wywołują wyrzuty sumienia – bohater czuje się niezręcznie z tego powodu, że udało mu się przeżyć: „Все дальше отходил фронт. Тяжело было думать, что там, на братских кладбищах – ночь, что Николаев и другие погибли, а он едет к матери и радуется, что все позади: и ежедневное ожидание смерти, и частые погребения, и утренний, в темне отраженный лесом, пулеметный шум” [Зуров 1985, 25].

Wagony pociągu stają się na moment dla jego pasażerów azylem, tymczasowym domem oddzielającym ich od wrogiego świata. Tylko krótkie przystanki na kolejnych stacjach przypominały im ponownie o okrucieństwach wojny – oglądali oni bowiem masowe groby tych, którzy mieli mniej szczęścia i już nigdy nie powrócą do swych najbliższych [Зуров 1985, 32]. Żołnierze czują jednak, że ich bezpieczeństwo jest iluzoryczne i zachowując pozory bez troski, w rzeczywistości dręczeni są rozrywającą tęsknotą. Motyw tęsknoty za utraconym rajem w *Dawnej podróży* ukazany został poprzez przygnębiającą pieśń wspólnie śpiewaną przez Nazimowa i jego towarzyszy:

Мы три года прослужили,
Ни о чем мы не тужили,
Стал четвертый наступать, –
Стали думать да гадать,
Как бы дома побывать [Зуров 1985, 32].

Mitologem pociągu w powieści Zurowa tylko pozornie przynosi spokój, bezpieczeństwo i ukojenie. To raczej wyobrażenia żołnierzy, którzy chcą wierzyć w to, że ich trudy lada moment dobiegną końca. W rzeczywistości jednak jada oni w nieznaną, dla części z nich natomiast podróż ta zakończy się śmiercią. Wojna jeszcze się nie skończyła, a kraj dodatkowo pograżył się w wewnętrznym chaosie. Zwolennicy rewolucji okazały się niejednokrotnie bardziej bezlitośni

niż Niemcy. Na niejednoznaczność symboliki kolei żelaznej w prozie Zurowa zwraca uwagę również Wiktorija Zacharowa, która konkluduje: „В мифопоэтическим художественном мире Л. Зурова поезд, железная дорога не только разделяют пространства и времена, но получают страшный вектор движения – к почти неизбежной смерти. И это приобретает уже масштаб общенародной трагедии” [Zacharowa 2015, 349].

Nazimow po powrocie do domu zauważa, że sąsiedni majątek został doszczętnie zniszczony, że rodzinna okolica odarta została ze swych najważniejszych atrybutów: bezpieczeństwa i bez troski. Zniszczone Kudrowo staje się alegorią przedwojennej Rosji, która już nigdy nie ma się odrodzić taką, jaką zapamiętał ją Nazimow: „Смеркалось, когда он подошел к Кудровскому парку с двумя голонестыми елями. Подувший ветер принес крепкий запах гари. Все было сожжено. Опаленные деревья чернели в сумерках. [...] Было тихо, тревожно нехорошо” [Зуров 1985, 37].

Przestrzeń artystyczna w powieści *Dawna podróż* konstruowana jest przez Zurowa na zasadzie kontrastu. Obrazem śmierci, masowych mogił, egzekucji i grabienia majątków przeciwstawia Zurow obraz Rosji sielskiej, pełnej ciepła, spokoju i zapachu domowych potraw. Niestety obrazy wyidealizowanej Rosji najczęściej pojawiają się we wspomnieniach bohaterów Zurowskiej powieści – realność natomiast zazwyczaj niewyobrażalnie przygniata i rani. Wracanie myślami do rodzinnego domu pomagało przetrwać ciągnące się w nieskończoność tygodnie spędzone w okopach. Życie na froncie sprzyjało docenianiu tych aspektów życia przed wojną, na które wcześniej nie zwracało się uwagi: światło lampy, książki, ikona, rosnące pod oknem sypialni drzewo [Зуров 1985, 6]. Przetrwać okrucieństwo wojny, poza wspomnianiem azylu domowego, pomagały częste modlitwy. W okopach, kiedy już się ściemniało, zapatrzeni niebo żołnierze modlili się w samotności, nie pozwalając zgasnąć tłącej się jeszcze w nich nadziei na szczęśliwy powrót do domu [Зуров 1985, 6].

Modlitwa jest jednym z najczęściej powracających motywów na stronicach Zurowskiej *Dawnej podróży*. Autor jasno daje do zrozumienia, że to tradycja prawosławna jest tym, co pomaga przetrwać narodowi rosyjskiemu najtrudniejsze chwile. Modlą się nie tylko znajdujący się na froncie żołnierze, ale także ich rodziny. Zurow pokazuje, że wojna dotkliwie doświadcza nie tylko tych, którzy uczestniczą w niej bezpośrednio, lecz także tych, którzy z trudem znoszą rozłąkę i nieustanny strach przed śmiercią najbliższych. Również i w tym przypadku ukojenie przynosi żarliwa wiara. Matka Nazimowa – Daria Fiodorowna – wspomina święta Wielkiejnocy spędzone wspólnie z synem. Uczestnictwo we mszy świętej niesie ze sobą ogromną radość. Liturgia w powieści Zurowa urasta do rangi mistycznego obrzędu: „Началась какая-то преображенная, светлая служба, словно несшая все радости и счастье древности. Радостно пел хор о воскресшем Христе, священник кадил, кланялся, христосовался и ему отвечала вся церковь” [Зуров 1985, 14].

Uczestnictwo we mszy rozświetla dusze jej uczestników i otaczającą ich przyrodę: „Возвращались на рассвете. Словно омытое, большое, розовое солнце выходило изза леса. Дорога шла по веселым затопленным лугам и казалась короче. С большака были Засеки, дом, где она (Daria Fiodorowna – P.W.) прожила жизнь и где родила сына” [Зуров 1985, 14].

Spośród innych motywów chrześcijańskich, po które sięga Zurow, warto wspomnieć także o *Biblii*, której lektura regularnie koła tęsknotę Anastazji Michajłownej za utraconym synem. Święta Księga była mimowolnym świadkiem najważniejszych scen z życia Anastazji Michajłownej, o czym świadczą poczerńnięte ilustracje, zakładki z kwiatów i wyblakłe notatki robione na marginesach jeszcze przez dziadka obecnej właścicielki. Staje się *Biblia* w tym konkretnym przypadku symbolem żarliwej wiary i ogromnej wartości, jaką jest rodzina, a także symbolem dawnej Rosji, padającej pod ciosami wojenno-rewolucyjnej zawieruchy. Dodajmy, że charakterystyka *Pisma Świętego* Anastazji Michajłownej jest jednym z lepszych momentów omawianej powieści, dlatego warto przytoczyć choć fragment tego poruszającego opisu: „Библия была древняя, в дубовом, обтянутом кожей переплете. (...) От листов пахло воском и зрелой землёй (...) Меж страниц лежали лёгкие ландыши, розы, жасмины (...) и кленовые листья. (...) Библия была в цветных закладках, бабкина, парчовая – серебряные травы по зелёному полю, и любимая материнская – голубая с бисерной вышивкой, и девичья тёмно-синяя лента из косы. Её Анастасия Михайловна положила в день свадьбы. Среди закладок была алая анненская лента сына, снятая ею с рукоятки его пашки” [Зуров 1985, 54].

Należy podkreślić, że choć, jak już wyżej zauważono, lejtmotywem powieści *Dawna podróż* jest motyw drogi, to zauważalne jest w tym utworze przeniesienie środka ciężkości z elementów dynamicznych na statyczne. Nie wartka akcja i działania wybranych bohaterów dominują w Zurowskim utworze, lecz opisy przestrzeni artystycznej oraz wspomnienia, emocje i przeżycia bohaterów. Warto dodać, że Zurow z jednej strony ma skłonności do lakonizmu, który niejednokrotnie zwiększa znaczeniową nośność poszczególnych obrazów, z drugiej zaś jego opisy noszą znamiona detalizacji. Wspomniana wyżej *Biblia*, drzewo, piec, okno, lampa czy książka urastają do rangi symbolów, skłaniają bohaterów do refleksji i wywołują potok wspomnień. Jednym z takich z pozoru nieistotnych motywów-obrazów jest piec. Po powrocie Nazimowa z frontu jego rodzinny dom zmienia swoje oblicze. W czasie jego nieobecności królowały tu cisza i smutek, a teraz: „Печь весело, по утреннему, потрескивала. В комнате пахло березовыми дровами и яблоками. Когда он проснулся, снег за окном уже сильно блестел” [Зуров 1985, 37]. Piec stanowił najważniejsze miejsce w wiejskiej chacie. To od niego emanuje ciepło, które świadczy o pomyślności rodziny. To przy piecu siadało się wspólnie, żeby się ogrzać, oraz przygotowywano posiłki. Co więcej, gorejący w piecu płomień może także odsyłać do symboliki chrześcijańskiej, w tradycji biblijnej jest to bowiem archetypiczny

obraz Boga [Szymonik 2003, 79]. Na stronicach *Dawnej podróży* często powraca także obraz lampy/latarni, której światło rozpraszające ciemność przynosi ukojenie i nadzieję na lepszą przyszłość (np. „На стене последнего вагона висел фонарь. На рассвете его толстое стекло краснело глазком”; „У образа теплилась лампада. Так же спаситель в одной руке держал раскрытое Евангелие, а правой, тонкой, со сложенными перстами, благославлял”) [Зуров 1985, 19, 38].

Jeżeli chodzi natomiast o motyw-miejsca, to szczególnie znaczenia nabierają tu sad i cmentarz. Sad jest jednym z symbolów ojczyzny. Bohaterowie powracający z frontu, spacerując po sadzie, odnajdują wewnętrzny spokój i z rozrzewnieniem wspominają minione szczęśliwe lata dzieciństwa i młodości: „Ели и березы оберегали старый засекский сад от ветров. Сад выдержал морозы вьюги, его забор опустился, яблони казались короткоствольными и низкими. Небо чистилось. Видны были милые деревенские звездью Он всегда любил, возвращаясь с поля вечером, смотреть на родной усадебный дом” [Зуров 1985, 37].

Wraz z kolejnymi rozdziałami powieści i nasilaniem się aktów terroru, którego doświadczali jej bohaterowie, zmienia się również semantyka sadu, który, tak jak w *Wiśniowym sadzie* (*Вишневый сад*) Antona Czechowa, zaczyna symbolizować odchodzącą Rosję – Rosję w stanie agonii. Symbolicznego znaczenia nabiera tu zastrzelenie w sadzie Nazimowych zająca – ostatnie miejsce stanowiące oazę spokoju i swoisty azyl zostało zbrukane krwią i przestało być bezpieczne [Зуров 1985, 114].

Ambiwalencja cechuje również obraz cmentarza w powieści *Dawna podróż*. Na początku utworu nekropolia jawi się jako miejsce przygnębiające. W czasie wojny często nie było warunków, aby z godnością pochować każdego poległego [Зуров 1985, 5]. W innym miejscu powieści cmentarz nabiera semantyki domu. Anna Michajłowna po śmierci syna często przychodziła modlić się na jego mogiłę. Początkowe przygnębenie jednak z czasem ustąpiło, a cmentarz stał się dla matki miejscem przyjaznym, w którym może ona przebywać blisko syna: „Она (Anna Michajłowna – P.W.) полюбила кладбище, как свою дубовую рощу, как дом, который нужно обжить. (...) Она хозяйственно-грустно слкдила за могилами, приносила цветы своего сада: резеду, анютины глазки и сажала их, разрыхляя землю рукой. (...) Начиная с весны, ландыши развертывают на могилах темные трубки. Летом на могилах цветет чистотел (...) в березовой листве поют птицы” [Зуров 1985, 55]. Już ten niewielki fragment pokazuje, że wykreowany przez Zurowa obraz cmentarza znacznie odbiega od jego tradycyjnych ujęć literackich.

Podsumowując nasze rozważania, można stwierdzić, iż poprzez bliski związek z Iwanem Buninem Zurow – przedstawiciel młodszego pokolenia emigrantów – sięgał do motywów i chwytów artystycznych charakterystycznych przede wszystkim dla starszej generacji pisarzy rosyjskiej zagranicą. Dlatego też w centrum zainteresowania Zurowa znalazła się Rosja. Linie fabularną

powieści *Dawna podróż* stanowią wydarzenia historyczne, jednak zadaniem, jakie postawił przed sobą jej autor, nie było mimetyczne odwzorowanie epizodów I wojny światowej i rewolucji bolszewickiej, lecz przedstawienie systemu wartości, którymi – zdaniem Zurowa – powinien kierować się w życiu człowiek. Do tych wartości zaliczyć możemy miłość, dobro, godność i poszanowanie zarówno innych, jak i siebie samego. Pisarz przekonuje, że te podstawowe wartości można kontemplować nawet w czasach zwątpienia moralnego. Nieocenioną pomoc niesie tu żarliwa wiara – prawosławie w utworze Zurowa stanowi opokę dla uciemzonego narodu. Zurow napisał powieść o odchodzącej Rosji, istota tego utworu została zawarta w poniższym fragmencie: „Ночь затихала. Все очищалось, стала видна луна, и он думал, как леденеет голый Петербург, присоединенный к деревянным городам на равнине. И в прелести очищающейся светом месяца ночи жило мистическое ощущение конца какой-то долгой эпохи. А кругом, думал он, все то же покрытое снегом поле, дикий лес, а впереди ничего не известно, но душа чувствует и трепещет тем единственным трепетом, который родился в человеческих душах во время войны. Все беспредельно, открыто и беспощадно. Снова голой и необогатившейся лежала земля” [Зуров 1985, 126].

Bibliografia

- Lis Renata. 2015. *W lodach Prowansji*. Warszawa: Sic!
- Majmieskułow Anna. 1982. *Chronotop drogi w prozie Iwana Bunina*. Bydgoszcz: WSP w Bydgoszczy.
- Szymonik Danuta. 2001. *Rosyjska powieść rodzinna srebrnego wieku*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Wegnerska Beata. 2012. *Leonid Fedorovič Zurov v Biblioteke-fonde russkoe zarubež'e (k postanovke voprosa)*. W: *Powróćić do Rosji wierszami i prozą: literatura rosyjskiej emigracji – Vernut'sâv Rossiû stihami i prozoi: literatura russkogo zarubež'â*. Red. Nefagina Galina. Słupsk: Wydawnictwo Akademii Pomorskiej: 164-169 [Wegnerska Beata. 2012. *Леонид Федорович Зуров в Библиотеке-фонде русское зарубежье (к постановке вопроса)*. W: *Powróćić do Rosji wierszami i prozą: literatura rosyjskiej emigracji – Вернуться в Россию стихами и прозой: литература русского зарубежья*. Red. Nefagina Galina. Słupsk: Wydawnictwo Akademii Pomorskiej: 164-169].
- Wegnerska Beata. 2015. *Lirizm v povesti L.F. Zurova «Kadet»*. „Polilog. Studia neofilologiczne” nr 5: 149-156 [Wegnerska Beata. 2015. *Лиризм в повести Л.Ф. Зурова «Кадет»*. „Polilog. Studia Neofilologiczne” nr 5: 149-156].
- Gromova Ariadna, Zaharova Viktoriâ. 2012. *Žizn' i tvorčestvo L.F. Zurova. Monografiâ*. Moskva: MGPU [Громова Ариадна, Захарова Виктория. 2012. *Жизнь и творчество Л.Ф. Зурова. Монография*. Москва: МГПУ].
- Zaharova Viktoriâ. 2015. *Mifologema železnoj dorogi v proze russkoj emigracii pervojvolny (Ivan Bunin, Boris Zajcev, Leonid Zurov)*. W: *Słowianie na emigracji: literatura – kultura – język*. Red. Kodzis Bronisław, Giej Maria. Opole Racibórz: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Raciborzu: 343-352 [Захарова Виктория. 2015. *Мифологема железной дороги в прозе русской эмиграции первой волны*

- (Иван Бунин, Борис Зайцев, Леонид Зуров). W: *Słowianie na emigracji: literatura – kultura – język*. Red. Kodzis Bronisław, Giej Maria. Opole Racibórz: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Raciborzu: 343-352].
- Zurov Leonid. 1985. *Drevnij put'*. Frankfurt am Main: Posev [Зуров Леонид. 1985. *Древний путь*. Frankfurt am Main: Посев].
- Kodzis Bronisław. *Literaturnye centry russkogo zarubež'â 1918-1939. Pisateli. Tvorčeskie ob"edineniâ. Periodika. Knigopечатanie*. München [Кодзис Бронислав. *Литературные центры русского зарубежья 1918-1939. Писатели. Творческие объединения. Периодика. Книгопечатание*. München].
- Kuznesova Galina. 2010. *Grasskij Dnevnik*. Moskva: Astrel' [Кузнецова Галина. 2010. *Грасский Дневник*. Москва: Астрель].
- Pereriska I.A. *Vinina i G.N. Kuznesovoj s L.F. Zurovym*. 1971. «Novyj žurnal» кн. 105: 225 [Переписка И.А. Бунина и Г.Н. Кузнецовой с Л.Ф. Зуровым. 1971. «Новый журнал» кн. 105: 225].
- Sokolov Aleksandr. 1991. *Sud'by russkoj literaturnoj èmigracii 1920-h godov*. Moskva: MGU [Соколов Александр. 1991. *Судьбы русской литературной эмиграции 1920-х годов*. Москва: МГУ].
- Struve Gleb. 1996. *Russkaâ literatura vizgnanii*. Pariž-Moskva: Russkij put' [Струве Глеб. 1996. *Русская литература в изгнании*. Париж-Москва: Русский путь].
- Tuzkov Sergej. 2011. *Russkaâ povest' Načalahh veka. Žanravo-tipologičeskij aspekt*. Moskva: Flinta [Тузков Сергей. 2011. *Русская повесть начала XX века. Жанраво-типологический аспект*. Москва: Флинта].

Summary

LEAVING RUSSIA IN LEON ZUROV'S NOVEL *OLD JOURNEY*

This paper explores the theme of Russia in the novel *Old journey* written by a well-known novelist of the first wave of Russian emigration in the 20th century, Leonid Zurov. Emigrational literary vision of Russia, overwhelmed by the element of revolution, had also its mystical aspect, where the suffering of the country was in the foreground. The messianic dimension is implied by the motif of Russia – the holy Rus.

Kontakt z Autorem:
wiczakptrk@wp.pl